

УДК: 811.133.1:81'38

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175461>

ДИНАМІКА МЕНТАЛЬНОЇ СТИЛІСТИЧНОЇ МОДЕЛІ «PEJORATIF» У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Волгіна О. О.

Запорізький національний університет

Пропоновану статтю присвячено новому когнітивному підходу дослідження стилістично маркованої лексики. У зв'язку з появою на початку ХХІ ст. когнітивної лексикографії і когнітивної стилістики стилістичне значення слова почали розглядати як відображення когнітивних ознак концепту, що ґрунтуються на асоціативно-образному сприйнятті фактів та явищ навколишньої дійсності. Саме стилістичні значення, які вербалізують оцінні смисли концепту, допомагають розкрити особливості концептуалізації дійсності носіями мови.

У процесі дослідження визначено, що лексико-стилістична система французької мови, як і будь-якої іншої, має ментальну організацію і може бути осмисленою у вигляді когнітивних структур. Це положення дало змогу висунути ідею існування ментальних моделей, які співвідносяться з певними наборами лексико-стилістичних маркованих одиниць. З'ясовано, що ментальні моделі стилістичних маркерів – це структуровані репрезентації знань про використання мовних одиниць у певних ситуаціях спілкування. Серед них найбільш репрезентативними ментальними стилістичними моделями є «familier», «péjoratif», «vulgaire».

Простежено, що кожна ментальна модель має у своєму репертуарі лексико-стилістичні засоби об'єктивзації, які можуть бути інваріантними та варіантними. Разом зі зміною уявлень мовців про стилістичну маркованість ментальна модель стилістичних маркерів змінюється у діахронії. Рух з одного стилістичного пласту до іншого передбачає зміну відповідної ментальної моделі.

Зауважено, що однією з таких ментальних стилістичних моделей є ментальна стилістична модель «péjoratif». Вона становить інформацію про поширений вжиток слова в усному спілкуванні з вираженою негативною конотацією. Механізм її організації базується на константах і змінних, об'єктивованих інваріантними та варіативними лексико-стилістичними одиницями. Аналіз лексикографічних джерел доводить, що на початку ХХІ ст. нараховується істотне збільшення лексичних одиниць з маркером «péjoratif» (з 56 од. у 1967 р. до 357 од. у 2019 р.).

Установлено, що розвиток ментальної стилістичної моделі «péjoratif» відбувся за рахунок концептуального переосмислення реалій навколишньої дійсності, що не могло не відобразитись на стані французької мови.

Ключові слова: когнітивна стилістика, когнітивна лексикографія, концептуалізація, концептуальна картина світу, етнос, стилістичний маркер.

Volgina O. O. Dynamics of the mental stylistic model «péjoratif» in the modern French language. This article is devoted to the new cognitive approach of the research of stylistically marked lexicon. In connection with the appearance of cognitive lexicography and the cognitive stylistics at the beginning of the XXI century, the stylistic meaning of the word started to be considered as the reflection of the cognitive concept's features which are based on the associative and figurative perception of facts and phenomena of the surrounding reality. Stylistic meanings verbalize the valuation senses of the concept and help to reveal the particularities of the conceptualization of the reality by the native speakers.

During the research it is defined that the lexical and stylistic system of the French language, like any other language, has mental organization and can be described in the form of cognitive structures. This fact enabled to suggest the idea of the existence of mental models that are correlated with the certain sets of the lexical and stylistically marked units. The mental models of the stylistic marks are the structured representations of the knowledge about the use of the language units in certain situations of discourse. The most representative mental stylistic models are «familier», «péjoratif», «vulgaire».

Each mental model has in its repertoire the lexical and stylistic means of verbalization, which can be variant and invariant. Together with the change of the representations of speakers about the stylistic mark, the mental model of stylistic marks changes in diachrony.

One of these mental models is the mental stylistic model «péjoratif». It represents the information of the widespread use of the word in the oral communication with the expressive negative connotation. The mechanism of its organization is based on the constants and variables that are objectified by the invariant and variant lexico-stylistic units. The analysis of the lexicographical sources prove that at the beginning of the XXI century the considerable increase of the lexemes with the mark «péjoratif» takes place (from 56 units in 1967 till 357 units in 2019). It is established that the development of the mental stylistic model «péjoratif» is the result of the conceptual reconsideration of the realities of the surrounding reality that was reflected on the state of the French language.

Key words: cognitive stylistics, cognitive lexicography, conceptualization, conceptual picture of the world, ethnos, stylistic mark.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасній лінгвістиці становлення нових підходів, спрямованих на аналіз мовних явищ, зокрема когнітивної лексикографії [1; 12] і когнітивної стилістики [2; 3], стимулювало дослідження різних типів значення слова як засобів збереження, передачі й застосування знань. Лексичні одиниці почали розглядати як специфічні конструкти, «вмістища» інформації, зв'язаної з ментальністю носіїв мови. Звідси **актуальним** виявляється дослідження когнітивної природи стилістично маркованого знака в лексикографічних джерелах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфічна додаткова інформація знака, серед іншого і його стилістична маркованість, продовжує привертати увагу дослідників [8; 9]. Самі стилістичні значення, які кваліфікують як різноаспектні сукупності знань і які зафіксовані у лексикографічних джерелах, допомагають розкрити особливості концептуалізації дійсності носіями мови. Вони вербалізують експресивно-оцінні, асоціативні, образні нашарування концепту.

У сучасній лінгвістиці широке коло проблем, пов'язаних зі стилістичним маркуванням, досліджують у різних аспектах, зокрема: з погляду стилістичного розшарування французької мови [13; 15; 17; 20]; соціально-територіальної стратифікації суспільства [14; 16; 21]; ролі стилістичного значення у відображенні концептуальної картини світу народу [5; 7]. Стилiстично маркована лексика є також предметом лексикографічних розвідок науковців, які порушують проблеми репрезентації стилістичної інформації у словнику [18; 19]. Окрім усього, вивчають специфіку стилістично маркованих одиниць у функціональному [4; 6], соціально-гендерному [10], діахронічному аспектах [11]. Проте майже немає дослідження динаміки стилістичних значень слів як лінгвістичних засобів омовлення ментальної сутності з метою відображення змін у свідомості носіїв мови.

Формулювання мети і завдань статті. Об'єктом дослідження є стилістичний маркер «*péjoratif*» як засіб відображення концептуалізації світу французьким етносом. **Мета** роботи – дослідити зміни стилістичного маркера у французьких лексикографічних джерелах другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з метою установалення зв'язку між зміною стилістичного маркування і розвитком концептуальної картини світу франкомовного етносу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення того факту, що лексико-стилістична система французької мови має ментальну організацію і може також бути осмисленою термінами когнітивних структур, уможливило висунути ідею існування ментальних моделей, співвідносних з певними наборами лексико-стилістичних маркованих одиниць. Ці ментальні моделі містять уявлення про використання мови залежно від ситуації спілкування і формуються на основі стилістичних пластів лексики.

У лексикографічних джерелах французької мови стилістичні маркери *familier, littéraire, populaire, péjoratif, soutenu, vulgaire* та інші втілюють інфор-

мацію щодо специфічного вживання відповідних лексичних одиниць у певних ситуаціях спілкування. Марковані *péjoratif* лексичні одиниці розглядають як низькі, зневажливі, презирливі й притаманні зниженому стилю мовлення. Стилiстичний пласт *péjoratif* виділяють на підставі унікального способу концептуального освоєння світу, який становить окрему ментальну модель. Ментальна стилістична модель «*péjoratif*» є інформацією щодо використання мовної одиниці у розмовно-усній ситуації спілкування зі зниженою стилістичною конотацією. Це унікальний фрагмент народного знання, яке імпліцитно міститься у свідомості як цілого народу, окремої суспільної групи, так і її конкретного представника.

Отже, лексичні одиниці, що мають імпліцитно наявний пейоративний компонент значення, є складовими елементами ментальної стилістичної моделі «*péjoratif*». Зазначена ментальна модель містить інформацію про поширений ужиток слова в переважно усному спілкуванні з вираженою негативною конотацією.

Як засіб вербального аранжування когнітивного смислу, знижена об'єктивнація є одним з усталених способів вербалізації концептів, заснованим на низькому культурному рівні представників відповідної соціальної групи. Пейоративна лексика, займаючи одну з низьких сходинок у лексико-стилістичній диференціації французької мови, несе відбиток негативного етнічного світосприйняття і відрізняється відносною стабільністю в досліджуваній період (1967–2019 рр.). Треба зазначити, що часові межі з розривом більш ніж у півстоліття було обрано для дослідження, щоб наочно показати динаміку та зміну світосприйняття французького етносу.

Основа ментальної стилістичної моделі «*péjoratif*» утворюється невеликою кількістю стилістичних одиниць, які активізують ментальні структури за рахунок репрезентації концептів «*homme*» (*affaire, amateur, arriviste, autocrate, aventurier, avocaillon, baderne, barbon, barbouilleur, beauf, bellâtre, béni-oui-oui, besogneux, bétonneur, blanc-bec, bonnasse, capitaliste, capitulard, carriériste, faisant, mufle, nabot, nanti, nazillon, paniquard, parvenu, pas-grand-chose, peigne-cul, péroreur, phraseur, pingre, plaisantin, politicard, romanichel, roquet, technocrate, valet*), «*femme*» (*bas-bleu, bimbo, créature, dondon, donzelle, douairière, fashionista, femelle, femmelette, fille, greluce, grognasse, matrone, mémé, mère, virago*), «*argent*» (*quarteron*), «*habitation*» (*bicoque*), «*profession*» (*badigeonneur, bouseux, boutiquier, cul-terreux, écrivain, estafier, littéraire, scribouillard*), «*amour*» (*s'amouracher*), «*chose*» (*antique, moyenâgeux*), «*établissement*» (*asilaire, boui-boui, mouiroir*), «*action*» (*attifement*), «*vêtement*» (*attifer*), «*animal*» (*bidet, canasson*), «*religion*» (*cureton, curaillon, parpaillot, prêtraille*) тощо. Структура концепту, актуалізованого пейоративною лексикою, ґрунтується переважно на образі та оцінці, тому домінують тут є перцептивно-образний та валоративний компоненти. Саме вони відбивають спрямованість пейоративних лексичних одиниць.

Утворення пейоративних лексичних одиниць, що об'єктивують концепт або його фрагменти, від-

бувається здебільшого на основі метафоризації. Акт формування семантики лексичної одиниці, маркованої «*péjoratif*», є синтезом когнітивної інтенції наявного в мовній свідомості образу й вивідного знання,

які реалізуються в номінативній творчості певного прошарку суспільства. Образне втілення концепту в лексичній одиниці, маркованій «*péjoratif*», нерідко має у своїй основі ідею свідомого впливу на суб'єкт.

Розташування пейоративно маркованої лексики за концептами

	Концепти	1967 р.	2019 р.
1	Homme	27 – 68.41%	267 – 65.8%
2	Femme	9 – 29.03%	22 – 15.13%
3	Habitation	7 – 14.34%	7 – 8.38%
4	Argent	4 – 6.90%	1 – 1.56%
5	Profession	3 – 4.84%	5 – 6.82%
6	Etablissement social	2 – 3.49%	1 – 1.56%
7	Repas	2 – 3.49%	2 – 2.14%
8	Vêtement	2 – 3.49%	1 – 1.56%
9	Religion	2 – 3.49%	3 – 3.26%
10	Amour	2 – 3.49%	3 – 3.26%
11	Animal	1 – 1.25%	2 – 2.14%
12	Repos	1 – 1.25%	2 – 2.14%

Як видно з таблиці, ментальну стилістичну модель «*péjoratif*» у перший досліджуваний період (1967 р.) представлено досить невеликою кількістю стилістично маркованих лексем – 56. У 2019 р. спостерігається істотне збільшення лексичних одиниць з позначкою «*péjoratif*» – до 357. Деякі з репрезентованих елементів ментальної стилістичної моделі «*péjoratif*» повторюються у двох часових відрізках, що дає змогу говорити про них як про константи моделі, пор.: *acabit, capitaliste, carriériste, papiste, plèbe, ricain, richard, secte, valet, etc.*

Процес нівелювання пейоративного стилістичного значення, його так звану «адсорбцію» розмовним мовленням простежуємо у *combinard, dégoiser, discutailleur, énarchie, faisand, fouinard, gratte-papier, revanchard, tartempion*. Семантика *bourgeois (bourgeois), chauffard, chochette, chuchotterie, plouc* підля-

гає своєрідній стилістичній енантіосемії, коли пейоративний компонент значення трансформується на розмовний.

Змінні ментальної стилістичної моделі «*péjoratif*» є згустками низьких стандартів, життєвих установок людей різного соціального прошарку: *diviniser, foison, ignominie, inconduite, nantir, méphitique, perfide, piètre, remémoration, sacrifier, etc.* У наші часи номен «*écrivain*» має надзвичайно розгалужену дериваційну систему. Так, додавання суфікса *-eur* до кореневої морфемі спричинило утворення лексичної одиниці *écrivain* (1, 376), що має значення «писака, базграч, борзописець», а додавання суфікса *-ier* до синонімів *écrivain – écrivain* посприяло утворенню нової стилістично маркованої одиниці *écrivain* «писака, віршомаз». Подібний випадок із *pérorer – péroraison – péroreur* (2, 808).

Зміна лексичних одиниць зі стилістичним маркером *péjoratif* за основними частинами мови

	1967 р.	2019 р.	Різниця
Іменники	38 од.	253 од.	215 од.
Дієслова	11 од.	30 од.	19 од.
Прикметники	4 од.	61 од.	57 од.
Прислівники	2 од.	10 од.	8 од.
Інші (вигуки, прийменники)	1 од.	3 од.	2 од.

Зміна ментальної стилістичної моделі «*péjoratif*» за значенням

Рік	Усього слів, маркованих <i>péjoratif</i>	Слова з 1-м маркером <i>péjoratif</i>	Слова з 2-м маркером <i>péjoratif</i>	Слова з 3-м маркером <i>péjoratif</i>	Слова з 4-м маркером <i>péjoratif</i>
1967 р.	56	30	17	6	3
2019 р.	357	244	75	26	12
Різниця	301	214	58	20	9

Як засвідчують дані таблиці, на початку XXI ст. суттєво збільшується кількість лексичних одиниць з маркером *péjoratif* (з 56 од. у 1967 р. до 357 од. У 2019 р.). Зміни маркування відбуваються за осно-

вними частинами мови: кількість іменників зростає з 38 од. у 1967 р. до 253 од. у 2019 р.; дієслів з 11 од. до 30 од.; прикметників з 4 од. до 61 од.; прислівників з 2 од. до 10 од. відповідно.

Отже, треба відзначити еволюцію ментальної стилістичної моделі «*pejoratif*» за пейоративно маркованим значенням. Тенденцією до зникнення характеризуються: *commun* у значенні «*bas peuple*», *croquant* у значенні «*rustre*», *escobar* у значенні «*personnage hypocrite qui use d'arguments de casuistes pour accorder sa conscience à ses intérêts*», *estafier* у значенні «*garde du corps*», *mahométan* у значенні «*musulman*», *quarteron* у значенні «*quart d'un cent, vingt-cinq*», що мають позначку «vx». Лексичні одиниці *avocassier, baderne, bas-bleu, bâtard, bellâtre, besogner, boche, caleçonnade, chleuh, écotier, faisán* у значенні «*individu qui vit d'affaires louches*», *fritz, jaune* у значенні «*personne d'origine extrême-orientale*», *mercanti, plèbe* у значенні «*bas peuple, populace*», *prétraille, rapin* у значенні «*peintre bohème, au talent douteux*», *rital, romanichel, rond-de-cuir, teuton* марковані «*vieilli*», що свідчить про їх швидкий перехід до іншого стилістичного пласту.

Крім того, у складі ментальної стилістичної моделі «*pejoratif*» нараховується 96 лексичних одиниць, які змінили свій стилістичний статус зі зневажливого просторічного на зневажливо фамільярний: *attifement, attifer, barbouille, barbu, beau, béni-oui-oui, bicoque, binoclard, blanc-bec, bondieuserie, bouiboui, bourge, bouseux, budgétivore, buse* у значенні «*personne ignorante et sotté*», *calotin, cambrousse, canasson, capitaliste* у значенні «*personne très riche*», *chauffard, chefaillon, chochette, chuchoterie, citoyen* у значенні «*individu*», *cloporte* у значенні «*individu vif, détestable*», *coco* у значенні «*individu suspect et étrange*», *collabo, comique* у значенні «*personne peu sérieuse*», *copinage, cul-terreux, cumulard, dégoiser, demi-portion, discuter, discuteur, dondon, donzelle, écrivain (écrivasser), écrivain, écrivassier, embusqué, eurocrate, ficelé, flicage, fouinard, gonflette, gratte-papier, greluce, grenouillage, grenouiller, groupie, intello, lapinisme, larbin, morveux, mouchard, mouroir, nazillon, oiseau* у значенні «*individu quelconque*», *paniquard, peigne-cul, péquenot (péquenard), plan-plan, plouc, rastaquouère, ratonnade, réformette,*

richard, roquet, salonnard, scribouillard, tank, tartempion, va-t-en-guerre, veau у значенні «*personne lourde de corps ou d'esprit*», *yankee* та ін. Це явище можна пояснити зміною оцінного сприйняття відповідних концептів, об'єктивованих пейоративно маркованими лексичними одиницями. Виявлено тенденцію до фамільяризації цих слів, що свідчить про модифікацію перцептивно-образної і валоративної компонент концептів. Спосіб бачення й осмислення світу мовною особистістю фокусує увагу на інших ознаках концептів, а отже, лексичні індекси підпадають під дію процесів згасання стилістичного значення чи взагалі повного переосмислення. Якщо наприкінці 70-х років ХХ ст. лексична одиниця мала ремарку «*familier*», а на початку ХХІ ст. отримує ще й додаток «*pejoratif*», як у лексем *greluche, mémé, mère*, то, очевидно, причина криється у зміні ставлення соціуму до жінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Стилiстична модель «*pejoratif*» є ментальною, складно організованою структурою. Механiзм її організації базується на константах і змінних, що об'єктивуються інваріантними і варіативними лексико-стилiстичними одиницями. У 2019 р. з огляду на екзистенційну специфіку осягнення світу різними суспільними стратами цілком закономірними є певні зміни в галузі пейоративної парадигми стилістично маркованої лексики французької мови, яка постає як невід'ємна частина суспільного життя.

Таким чином, проведений науковий аналіз когнітивного підходу до вивчення стилістичної маркованості дав змогу простежити зміни, що відбулись у ментальній стилістичній моделі «*pejoratif*», і засвідчив концептуальні зсуви у концептуальній картині світу носіїв французької мови – насамперед у бік фамільяризації та демократизації мови.

Подальші етапи передбачають лінгвокомунікативний та етнокультурологічний підходи до опису ментальних стилістичних моделей на матеріалі лексикографічних джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лексикографическая параметризация ментальной сущности концепта / Л. Г. Бабенко // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2011. – № 3. – С. 5–12.
2. Болотнова Н. С. Об основных тенденциях развития стилистики и статусе когнитивной стилистики / Н. С. Болотнова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2012. – № 3. – С. 5–11.
3. Джусупов Н. М. Когнитивная стилистика : современное состояние и актуальные вопросы исследования / Н. М. Джусупов // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2011. – № 3. – С. 65–76.
4. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. О. Кабиш. – Київ, 2007. – 22 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Косович О. В. Інноваційні процеси в лексичі сучасної французької мови (на матеріалі онлайн-видань) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. В. Косович. – Київ, 2015. – 36 с.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – [3-е изд., испр.]. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 208 с.
8. Орлова О. В. Когнитивно-стилистический анализ текстовых концептов в контексте современных лингвоконцептологических исследований / О. В. Орлова // Вестник Томск. гос. ун-та. – 2009. – № 326. – С. 34–37.
9. Пацора И. В. О некоторых проблемах когнитивной стилистики / И. В. Пацора // Университетские чтения ПГЛУ. – Пятигорск, 2013. – С. 51–57.
10. Токарева И. Е. Лексико-стилистическая вариативность языка : социальный и гендерный аспекты (на материале произведений Джона Фаулза) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ирина Евгеньевна Токарева. – Ростов-на-Дону, 2006. – 183 с.

11. Хруцкая Н. В. Динамика стилистической маркированности лексики русского языка (на материале русской лексики 50-х – 80-х годов XX в.) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Наталья Владимировна Хруцкая. – Киев, 1998. – 187 с.
12. Шульгіна В. І. Лексикографічна система як когнітивно-комунікативний об'єкт / В. І. Шульгіна // Лексикографічний бюлетень. – 2008. – № 17. – С. 47–52.
13. Calas F. Introduction à la stylistique / Frederic Calas. – P. : Hachette, 2007. – 222 p.
14. Calvet L.-J. La sociolinguistique / Louis-Jean Calvet. – P. : PUF, 1993. – 273 p.
15. Fromilhague C. Introduction à l'analyse stylistique / Catherine Fromilhague, Anne Sancier-Chateau. – P. : Dunod, 1996. – 270 p.
16. Gadet F. La variation sociale en français: nouvelle édition revue et augmentée / Françoise Gadet. – P. : Ophrys, 2007. – 186 p.
17. Molinié G. La stylistique / Georges Molinié. – P. : Quadriga / PUF, 2008. – 212 p.
18. Rey A. Le Lexique, images et modèles: du dictionnaire à la lexicologie / Alain Rey. – P. : Armand Colin, 1977. – 307 p.
19. Rey-Debove J. Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains / Josette Rey-Debove. – La Haye : Mouton, 1971. – 329 p.
20. Stolz C. Initiation à la stylistique / Claire Stolz. – P. : Ellipses, 1999. – 220 p.
21. Traverso V. La conversation familière: analyse pragmatique des interactions / Véronique Traverso. – Lyon : Presses Universitaires, 1996. – 254 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Le Petit Larousse Illustré. – P. : Larousse, 1967. – 1789 p.
2. Le Petit Larousse Illustré. – P. : Larousse, 2019. – 1812 p.